

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Фінанси»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – **«ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА І ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ»**

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін
Протокол від 25.06.2024 № 23

Розробник:

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат економічних наук Парфентій Л.А.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування Навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету, кандидат економічних наук, доцент Кравченко О.В.
2. Завідувач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент Панасюк О.В.

План лекції

- 1 Сутність фінансової політики.
- 2 Фінансова стратегія й фінансова тактика.
- 3 Види фінансової політики.
- 4 Сутність фінансового механізму.
- 5 Управління фінансами. Фінансове планування. Фінансовий контроль.

Рекомендована література

Нормативна література

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
8. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20>.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
10. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Основна

12. Фінанси : навчальний посібник. [Л.В. Лисяк, С.В. Качула, Л.О. Міщенко, Д.А. Міщенко]. Дніпро: ТОВ “Акцент ПП”, 2017. 298 с. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/1970/1/%d0%a4%d1%96%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d1%81%d0%b8_%d0%9b%d0%b8%d1%81%d1%8f%d0%ba.pdf.

13. Фінанси : навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.1. 344 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 1. Баранова В.Г..pdf>.
14. Фінанси : навчальний посібник в 2 частинах. [Баранова В.Г., Волохова І.С., Хомутенко В.П. та ін.]. Одеса: Атлант, 2015. Ч.2. 309 с. URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/Ф/Фінанси. Частина 2. Баранова В.Г..pdf>.
15. Глущенко А.С. Фінанси: навч. посіб. Львів «Магнолія 2006», 2014, 440 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj5-Ldu5XpAhWv_CoKHTXwC904ChAWMAB6BAgBEAE&url=http%3A%2F%2Fekhnuir.univer.kharkov.ua%2Fbitstream%2F123456789%2F13888%2F2%2F%25D0%25A4%25D1%2596%25D0%25BD%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D0%25B8%2520%2528%25D0%2593%25D0%25BB%25D1%2583%25D1%2589%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE%2520%25D0%2590.%25D0%25A1.%2529.pdf&usg=AOvVaw1x8XS6tYKW715Qv4ly1OhA.

Допоміжна

16. Волохова І.С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Одеса: Атлант, 2014. 462 с.
17. Гаврилюк О.В. Тенденції антикризової модернізації інституціональної структури міжнародних фінансів. *Фінанси України*. 2016. №2. С. 7-27.
18. Єльнікова Ю. Сучасна інфраструктура ринку похідних фінансових інструментів. *Вісник Національного банку України*. 2014. №5. С. 67-71.
19. Землячова О.А. Оцінка фінансового стану страховика та шляхи його поліпшення. *Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції*. 2014. № 2. С. 54-66.
20. Клименко К.В. Напрями реформування фінансової системи України в контексті антикризового регулювання. *Фінанси України*. 2015. №7. С. 75-85.
21. Кудряшов В.П. Механізми фінансування державного бюджету в умовах подолання фіскальних дисбалансів. *Економіка України*. 2016. №7. С. 3-20.
22. Редзюк Є. Вплив фондових ринків розвинутих країн світу і країн, що розвиваються, на міжнародні фінансово-інвестиційні процеси. *Вісник Національного банку України*. 2015. №5. С. 50-56.
23. Редзюк Є.В. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та підписання директив ЄС: можливі ризики для вітчизняного ринку цінних паперів. *Фінанси України*. 2015. №1. С. 98-110.
24. Сідельникова Л.П. Ефективність податкових джерел формування бюджетних ресурсів держави. *Фінанси України*. 2015. №9. С. 45-60.
25. Шиндирук І.П., Соколова Е.В. Ринок фінансових послуг: підручник. К.: Кондор, 2013. 410 с.
26. Щербань О.Д. Джерела забезпечення фінансової надійності страховика. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2015. № 3 (80). – С. 222-230.

Інформаційні ресурси

27. <https://www.nau.ua> – Інформаційно-пошукова правова система "Нормативні акти України (НАУ)".
28. <https://www.nfp.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.
29. <https://www.nssmc.gov.ua> – Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.
30. <https://bank.gov.ua> – Офіційний сайт Національного банку України.
31. <https://www.kmu.gov.ua> – Урядовий портал.
32. <https://rada.gov.ua> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
33. <http://www.mon.gov.ua> – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України.

1 Сутність фінансової політики

Функціонування фінансової системи спрямовано на вирішення певних завдань, що стоять перед суспільством. Цим завданням підпорядковуються й організація фінансових відносин у суспільстві, і процеси руху й розміщення фінансових ресурсів і ціноутворення на них, і пропорції між їх централізацією й децентралізацією, і порядок формування, розподілу й перерозподілу доходів, і спрямованість витрат окремих суб'єктів підприємницької діяльності, громадян і держави, і структурне співвідношення між окремими сферами й ланками фінансової системи, і характер взаємовідносин між ними, і пропорції між індивідуальним і суспільним споживанням.

При цьому можлива практично безмежна кількість варіантів організації фінансових відносин і фінансової діяльності, з яких необхідно вибрати саме той, який найбільше пасує даній країні тепер. Вибір цих варіантів і становить основу фінансової політики, що здійснюється державою.

Фінансова політика відображає *суб'єктивну* сторону функціонування фінансів.

Самі по собі фінанси й фінансова система є *об'єктивними* явищами. Вони існують незалежно від волі окремих суб'єктів фінансових відносин і взагалі відображають об'єктивні закономірності розвитку.

Але механізм функціонування фінансів, організація фінансових відносин і рух грошових потоків, хоча й підпорядковуються цим об'єктивним закономірностям, не працюють самі по собі, їх організовують конкретні суб'єкти, які керуються різними факторами політичного, економічного й гуманітарного характеру, поєднуючи при цьому як загальнодержавні, так і власні інтереси. Тому фінансова політика завжди є переплетенням широкої гами різноманітних інтересів окремих політичних партій і владних структур,

центральных і місцевих органів влади й управління, різних верств населення й т. п.

Суб'єктом вироблення фінансової політики є держава в особі вищих органів влади й управління й основні фінансові органи — Міністерство фінансів і центральний банк, а **суб'єктами реалізації** — фінансові органи й установи.

При цьому формування фінансової політики передбачає концептуальне визначення основ і напрямків цієї політики з позицій вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку (вищі органи влади й управління) і розроблення конкретних заходів щодо реалізації поставлених завдань (Міністерство фінансів і центральний банк).

Склад фінансової політики. Фінансова політика розглядається в широкому й вузькому розумінні.

У *широкому розумінні* вона відображає всі сторони функціонування фінансів і охоплює монетарну (грошово-кредитну) і фіскальну політику.

Монетарна політика являє собою комплекс дій і заходів у сфері грошового ринку, її механізм ґрунтується на пропозиції грошей і їх вартості як фінансових ресурсів.

Фіскальна політика характеризує дії держави щодо централізації частини виробленого ВВП і його суспільного використання. Вона здійснюється шляхом упровадження різноманітних методів мобілізації державних доходів і розподілу цих коштів за окремими напрямками державних витрат. Саме фіскальна політика становить основу фінансової політики в її **вузькому розумінні**. Разом з тим ця політика більш широка, оскільки охоплює також політику в сферах фондового й страхового ринків і міжнародних фінансів.

Фіскальну політику умовно можна поділити за двома напрямками - на податкову й бюджетну.

Податкова політика характеризує діяльність держави в сфері оподатковування — установлення видів і співвідношення податків, визначення платників і підходів до них (уніфікований або диференційований), установлення ставок оподатковування, надання податкових пільг і т.п. Вона відображає як потреби держави в коштах, так і вплив податків на діяльність підприємств і громадян.

Бюджетна політика являє собою діяльність з формування бюджету держави, його збалансування, розподіл бюджетних коштів і т.п. Залежно від структури бюджетних витрат ця політика може мати соціальний, економічний або військовий напрямок. Крім того, бюджетна політика визначає основи бюджетного устрою країни й побудови її бюджетної системи, а також організацію міжбюджетних відносин.

Фінансова політика в сферах фондового й страхового ринків характеризується діями держави щодо їх розвитку й регулювання, створення

відповідних гарантій клієнтам страхових компаній і інституціональних інвесторів. Оскільки зазначені фінансові установи є самостійними комерційними структурами, держава може впливати на них, як і на інших суб'єктів підприємницької діяльності, тільки засобами регуляторної політики.

Фінансова політика в сфері міжнародних фінансів пов'язана з налагодженням взаємовідносин держави з міжнародними організаціями й фінансовими установами, членство в яких є добровільним. З одного боку, воно передбачає членські внески, а з іншого, – можливості одержання фінансової допомоги. Сутність політики полягає у визначеності щодо участі в цих організаціях і установах і у встановленні основ співробітництва.

Важливою складовою фінансової політики є *боргова* політика держави. Вона починається з визначення співвідношення між податковими й позиковими фінансами. Перші ґрунтуються на формуванні доходів бюджету за рахунок податків і обов'язкових платежів, а другі – на використанні в певних межах державних позик. **Боргова політика** визначає межі й умови державного запозичення, співвідношення між його формами, між кредиторами держави, а також порядок і механізм погашення державного боргу. Дієздатність фінансової політики значною мірою визначається погодженістю її окремих складових.

І монетарна, і фіскальна, і податкова, і бюджетна, і політика фінансового ринку, і боргова політика держави повинні бути спрямовані в один бік. Тільки скоординована й погоджена політика може дати позитивні результати.

Фінанси являють собою єдиний організм, у якому всі складові досить тісно взаємозалежні, а тому прорахунки у будь-якому напрямку фінансової політики неодмінно ведуть до негативних наслідків.

2   **Фінансова стратегія й фінансова тактика**

Фінансова політика залежно від тривалості періоду, на який вона розрахована, і характеру завдань, які вирішуються, містить **фінансову стратегію й фінансову тактику**.

Причому вони тісно взаємозалежні. Стратегія визначає сутність і напрямки тактики. У свою чергу, тактичні можливості обмежують вибір стратегії, адже безглуздо визначати стратегічні цілі й завдання, для вирішення яких недостатньо належних тактичних засобів. Разом з тим варто підкреслити, що фінансова політика, яка базується на об'єднанні й взаємозв'язку стратегії й тактики, їх єдності й підпорядкованості, може бути успішною. Фінансова політика, що не має стратегічних орієнтирів, полягає лише у вирішенні тактичних завдань, має обмежений характер і, як правило, малоефективна.

Фінансова стратегія – це політика, розрахована на довгострокову перспективу й розв'язання глобальних завдань соціально-економічного

розвитку. Спрямованість фінансової стратегії визначається конкретними завданнями розвитку суспільства на певному історичному етапі розвитку.

В умовах економічної кризи головним завданням є фінансове забезпечення макроекономічної стабілізації, в умовах економічного розвитку – досягнення оптимальних темпів зростання ВВП. Разом з тим при будь-яких умовах основою фінансової стратегії є надійне забезпечення потреб економіки фінансовими ресурсами й створення достатніх стимулів для ефективної діяльності суб'єктів господарювання. Фінансова стратегія зорієнтована на певну модель фінансових відносин у суспільстві.

Фінансова тактика являє собою поточну політику, спрямовану на вирішення конкретних завдань відповідного періоду, що впливають із розробленої фінансової стратегії. Вона здійснюється через переорієнтацію фінансових ресурсів і зміни в організації фінансової діяльності. Фінансова тактика більш мобільна, оскільки полягає у своєчасному реагуванні на економічні проблеми й диспропорції, її головне завдання – досягнення стратегічних цілей розвитку.

Фінансова політика реалізується за двома **напрямками**: регламентування фінансових відносин у суспільстві й здійснення поточної фінансової діяльності.

Регламентування фінансових відносин характеризує стратегію фінансової політики, а *поточна фінансова діяльність* – її тактику. Базовим елементом є регламентування фінансових відносин, що може здійснюватися державою в законодавчій і адміністративній формах.

Законодавче регламентування полягає у прийнятті відповідних законодавчих актів, які встановлюють суб'єктів фінансових відносин, їх права й обов'язки, порядок і методи здійснення фінансової діяльності й т. п.

Адміністративне регламентування передбачає надання прав регулювання фінансових відносин органам державного управління. Головною формою розроблення фінансової політики є законодавче регламентування фінансових відносин, оскільки воно ставить фінансову діяльність на стабільну правову основу, що робить стійкою й фінансову політику.

3 Види фінансової політики

Залежно від ступеня законодавчого або адміністративного регламентування фінансових відносин, що характеризується тією часткою доходу, що розподіляється й споживається відповідно до діючих законів або адміністративних рішень, розрізняють три **типи фінансової політики**:

- жорсткої регламентації;
- помірної регламентації;
- політику мінімальних обмежень.

Жорстка регламентація полягає в тому, що переважна частина

фінансових відносин регулюється державою. Права підприємств і громадян у здійсненні фінансових операцій визначаються не стільки їх інтересами, скільки правилами, встановленими законами або адміністративними рішеннями. Така політика проводиться в умовах або адміністративної економіки й відповідної їй фінансової моделі, або в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Подібна фінансова політика малоефективна, оскільки підриває стимули до продуктивної діяльності, адже фінансовим продуктом діяльності – доходом – більше розпоряджається держава, ніж його власники – юридичні й фізичні особи. Така політика, як правило, передбачає досить високий рівень бюджетної централізації ВВП.

Помірна регламентація здійснюється в законодавчій формі й охоплює обмежену частину фінансових відносин – взаємовідносини з державою, окремі елементи взаємовідносин на кредитному, фондовому, валютному й страховому ринках. Помірна регламентація може урівноважити інтереси держави й суспільства взагалі й інтереси окремих юридичних і фізичних осіб. Вона забезпечує юридичним і фізичним особам достатні стимули для продуктивної діяльності й разом з тим дає можливість державі впливати на соціально-економічний розвиток суспільства.

Політика мінімальних обмежень спрямована на формування максимальної зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності й громадян в ефективному господарюванні. У цьому випадку в основному регламентуються тільки взаємини з державою, які на додачу зводяться до мінімуму. Переважна частина фінансових відносин у таких умовах регламентується на договірних засадах між окремими суб'єктами.

Поточна фінансова діяльність держави відображає тактику реалізації фінансової політики, її основним знаряддям є бюджет. Його структуризація за джерелами формування доходів і напрямками фінансування витрат, за рівнями адміністративно-територіального поділу характеризує ту або іншу фінансову політику.

Залежно від завдань, на вирішення яких спрямована фінансова політика, вона поділяється на такі **види**:

- політику стабілізації;
- політику економічного зростання;
- політику стримування ділової активності.

Політика стабілізації спрямована на підтримку макроекономічної рівноваги на основі постійних обсягів виробництва при стабільності цін. Її реалізація базується на забезпеченні стабільних обсягів фінансових ресурсів при постійних пропорціях розподілу й перерозподілу отриманих доходів. Розрізняють два різновиди цієї політики, які досить істотно відрізняються одна від іншої. Перша – це політика стабілізації після економічного спаду, що має стимулюючий характер. Друга – політика стабілізації в період економічного

підйому, що має обмежувальний напрямок.

Політика економічного зростання спрямована на досягнення необхідного для країни рівня щорічного збільшення обсягів ВВП із урахуванням його потенціалу. Вона націлена на розширення обсягу фінансових ресурсів і забезпечення їх доступності як за цінами, так і за умовами залучення. Реалізація фінансової політики економічного зростання може здійснюватися трьома основними способами – через зростання державних витрат, зниження рівня оподаткування й проведення політики «дешевих грошей». Використання державних витрат як стимулу зростання ВВП відображає прямий державний вплив на основі фінансування економічних потреб. Це фінансування відображає приплив додаткових зовнішніх ресурсів, необхідних підприємствам для розширення обсягів виробництва. Зниження рівня оподаткування веде до збільшення маси внутрішніх ресурсів підприємств. Політика «дешевих грошей» полягає в мінімізації процентних ставок за кредитами і розширює можливості підприємств у залученні кредитних ресурсів.

Політика стримування ділової активності використовується для регулювання економічного циклу з метою запобігання кризі надвиробництва або недопущення виснаження економіки внаслідок надмірних темпів економічного зростання. Вона здійснюється такими ж способами, як і політика економічного зростання, тільки у зворотному напрямку – скорочення державних витрат, підвищення рівня оподаткування, встановлення високих процентних ставок за кредитами.

За характером реалізації фінансова політика поділяється на дискреційну й недискреційну.

Дискреційна політика передбачає здійснення державою певних заходів, спрямованих на реалізацію фінансової стратегії й тактики. Конкретні заходи, що стимулюють або стримують, застосовуються відповідно до ситуації, що складається сьогодні в економіці й фінансах. Без здійснення цих заходів ситуація покращитися не може.

Недискреційна політика полягає у використанні певних фінансових інструментів — «вмонтованих стабілізаторів», які автоматично регулюють ситуацію в економіці.

Функції «вмонтованих стабілізаторів» виконують насамперед податки, а також соціальні державні виплати, різні субсидії. Разом з тим повної збалансованості за допомогою «вмонтованих стабілізаторів» досягти важко. Тому у фінансовій практиці використовуються одночасно й «вмонтовані стабілізатори», і засоби дискреційної політики.

Дієздатність фінансової політики залежить від ефективності діяльності держави на кожному етапі й правильності ухвалених рішень, її формування починається із чіткого визначення цілей і постановки обґрунтованих завдань. Виходячи із цього, здійснюється вибір типу фінансової політики – тверда або

помірна регламентація, або політика мінімальних обмежень, дискреційна або «вбудованих стабілізаторів». На цій основі вибираються напрямки реалізації (вирішується, які завдання забезпечуються засобами монетарної, а які – фінансової політики) і інструменти реалізації, і способи забезпечення координованості їх дій.

На основі сформованої політики здійснюються конкретні заходи в сфері фінансів. При цьому дуже важливо забезпечити дієвість фінансових інструментів, адже результативність фінансової політики залежить як від її обґрунтованості, так і від того, як реалізуються механізми її здійснення. У зв'язку із цим вкрай важливим є контроль за ходом реалізації виробленої фінансової політики. Фінансові відносини й фінансова діяльність настільки складні й багатofакторні, що будь-які зміни в економічному середовищі можуть або змінити дію фінансових інструментів, або спрямувати їх в інший бік. Це, у свою чергу, може привести до зовсім інших результатів порівняно з тими, які очікувалися від даної фінансової політики.

4 Сутність фінансового механізму

Фінансовий механізм – сукупність форм і методів створення й використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, суб'єктів господарювання і населення.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ		
Фінансові методи	Фінансові важелі, стимули, санкції	Нормативно-правове забезпечення
- фінансове планування;	- податки й обов'язкові платежі;	- Конституція України;
- управління фінансами;	- норми амортизації;	- Закони України;
- фінансовий контроль;	- відсотки за кредитами;	- Постанови Верховної Ради України;
- фінансове забезпечення	- інші фінансові важелі;	- Постанови й Розпорядження КМУ;
	- фінансові стимули;	- нормативні акти міністерств і відомств та ін. органів;
	- фінансові санкції	- Укази Президента України;
		- нормативні акти місцевих рад

Рисунок 1 – Склад фінансового механізму

Процеси створення й використання фондів знаходять відображення, у першу чергу, у **фінансовому плануванні**, тобто діяльності зі складання планів формування, розподілу, використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країни в цілому.

У фінансових планах зазначають основні пропорції розподілу створеної вартості:

- на задоволення власних виробничих потреб;
- спрямування частини коштів:
  - а) на сплату податків і обов'язкових зборів,
  - б) стимулювання працівників;
  - в) інвестування тимчасово вільних коштів та ін.

При виконанні фінансових планів виникає необхідність в **оперативному управлінні** – діяльності, пов'язаній з необхідністю втручання у розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, подолання вузьких місць, своєчасному перерозподілі коштів, забезпеченні досягнення запланованих результатів.

Як при складанні фінансових планів, так і при їх виконанні, після закінчення певних періодів проводиться **фінансовий контроль**, спрямований на перевірку правильності вартісного розподілу й перерозподілу ВВП і національного доходу за відповідними фондами коштів і їх використанням за цільовим призначенням.

Функціонування системи розподільчих і перерозподільчих відносин здійснюється з використанням методів фінансового забезпечення суб'єктів господарської діяльності, серед яких є:

- *бюджетне фінансування* як надання коштів бюджету на безповоротній основі;
- *кредитування* – надання коштів на принципах зворотності, платності, терміновості й забезпеченості;
- *самофінансування* передбачає відшкодування витрат суб'єктів господарювання з основної діяльності і її розвиток за рахунок власних джерел;
- *оренда (лізинг)* – передача майна в користування за певну плату й на певний строк;
- *інвестування* – процес вкладення коштів у ті або інші об'єкти з розрахунком на збільшення їх вартості, а також одержання додаткового доходу.

Фінансове регулювання проводиться, у першу чергу, через оподатковування. В умовах ринкової економіки використання адміністративних методів обмежено, тому головний акцент при регулюванні економіки робиться

на оподатковування.

Конкретними формами здійснення процесів розподілу й перерозподілу створеної вартості є **фінансові важелі**, до яких належать податки, внески тощо, норми амортизаційних відрахувань, норми витрачання коштів у бюджетних установах, орендна плата, відсоток за кредит, дотації, субсидії, субвенції, заохочувальні фонди, штрафи, пеня, премії та ін.

Особливість фінансових важелів полягає у тому, що вони ґрунтуються на врахуванні економічних інтересів держави, підприємств, населення.

Особливе місце займають податки й збори, за допомогою яких держава мобілізує кошти для виконання покладених на неї функцій, впливають на підприємницьку діяльність і стимулюють її, сприяють інвестиційній активності, визначають пропорції нагромадження й споживання, забезпечують раціональне використання природних ресурсів і т. д.

Для збільшення зацікавленості суб'єктів господарювання й досягнення певних результатів використовують **фінансові стимули**.

До них відносять заохочувальні фонди за рахунок прибутку, бюджетне фінансування ефективних напрямків розвитку народного господарства, фінансування підготовки й перепідготовки кадрів, спеціальні фінансові пільги (пільги по податках, використання прискореної амортизації). Через нестачу коштів всі вони застосовуються з обмеженнями.

Заохочувальні фонди із прибутку створюють стимули для досягнення кращих результатів господарювання, тому що ці фонди є основним джерелом задоволення соціальних потреб і виробничого розвитку.

Фінансові санкції покликані підсилити матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання у виконанні взятих зобов'язань (договірних умов, сплати податків і т. д.).

Найпоширенішими фінансовими санкціями є штраф і пеня.

Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) – *плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.*

Пеня – *сума коштів у вигляді відсотків, нарахованих на суми грошових зобов'язань, не сплачених у встановлені законодавством строки.*

У сучасних умовах реформування економіки проводиться вдосконалення фінансового механізму. Найважливіші проблеми, що вирішуються при цьому:

- створення передумов розвитку ринку;
- забезпечення раціональних пропорцій розподілу й перерозподілу ВВП і НД;
- вихід з фінансової кризи й забезпечення необхідних темпів економічного зростання;

- науково обґрунтоване фінансове планування й прогнозування обсягів централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів, їх розподілу й використання;
- підвищення результативності фінансового контролю;
- удосконалення механізму дії фінансових важелів, стимулів і санкцій;
- адекватне правове й нормативне забезпечення функціонування всього господарського механізму.

5 Управління фінансами. Фінансове планування. Фінансовий контроль

Управління фінансами – це складова частина управління економікою, його здійснює спеціальний апарат за допомогою специфічних прийомів і методів.

Сукупність всіх організаційних структур, що здійснюють управління фінансами, становить фінансовий апарат.

Управлінська діяльність містить такі функціональні елементи:

- планування;
- оперативне управління (комплекс заходів на основі оперативного аналізу конкретних фінансових ситуацій);
- контроль.

Об'єкт управління – фінансові відносини (фінанси підприємств, державні фінанси, фінанси домогосподарств).

Суб'єкти управління – держава, фінансові служби підприємств і т.д.

Розрізняють стратегічне або загальне оперативне управління фінансами.

Стратегічне управління – управління на перспективу, виражається у встановленні обсягів фінансових ресурсів на перспективу для реалізації цільових програм, пов'язаних з розвитком економіки України, вирішенням соціальних проблем та ін.

Стратегічне управління здійснюють Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, апарат Президента України, Міністерство фінансів України.

Оперативне управління фінансами здійснюють Міністерство фінансів України, дирекції цільових фондів, страхових організацій, фінансові служби міністерств, підприємств і організацій та ін.

Фінансове планування – один із елементів діяльності, пов'язаної з управлінням фінансами, складова частина всього народногосподарського планування.

Об'єктом фінансового планування є фінансові ресурси, що створюються в процесі розподілу й перерозподілу ВВП, найважливіші серед яких прибуток, амортизаційні відрахування, податки, обов'язкові збори в цільові фонди та ін.

Фінансовий план – це план формування, розподілу й використання

фінансових ресурсів, що складається в грошовій формі.

Принципи фінансового планування:

- *наукова обґрунтованість* (передбачає проведення розрахунків фінансових показників на основі певних методик, вибір оптимальних варіантів);
- *єдність фінансових планів* (єдність фінансової політики, єдиний підхід до розподілу ВВП, єдина методологія розрахунку показників);
- *безперервність* (тобто взаємозв'язок перспективних, поточних і оперативних фінансових планів);
- *стабільність* (незмінність показників фінансових планів).

Фінансові плани складаються:

- окремими підприємствами, організаціями, установами, їх об'єднаннями (баланси прибутків і видатків, кошториси, бізнес-плани, платіжні календарі);
- на рівні міністерств, відомств, державних комітетів, державних цільових фондів (зведені кошториси);
- у розрізі окремих територій (місцеві бюджети);
- на рівні країни в цілому (державний бюджет, консолідований бюджет, консолідований баланс фінансових ресурсів).

За тривалістю (терміном дії) розрізняють:

- *перспективні* фінансові плани (на період більше одного року);
- *поточні* (один рік);
- *оперативні* (квартал, місяць, декада) фінансові плани.

Діяльність, пов'язана зі складанням кожного фінансового плану передбачає виконання певних видів робіт із використанням відповідних методів (табл. 1).

Таблиця 1 – Етапи й методи фінансового планування

Етап	Метод
1 Аналіз виконання показників фінансових планів за попередній період	Економічний аналіз
2 Розрахунок доходів і витрат на плановий період	Коефіцієнтів, нормативний, економіко-математичні методи
3 Збалансованість доходів і витрат фінансового плану	Балансовий

Економічний аналіз і економіко-математичні методи вивчають окремі курси, сутність інших викладена нижче.

Метод коефіцієнтів, або екстраполяції, передбачає поширення встановлених у минулому тенденцій на майбутній період або поширення

вибіркових даних на іншу частину сукупності досліджуваних об'єктів. Він використовується при індексації вартості основних фондів, дооцінки товарно-матеріальних цінностей у зв'язку з інфляцією, при плануванні прибутку, величини власних оборотних коштів тощо.

Недолік цього методу в тому, що разом з коефіцієнтами на наступний період переносяться недоліки попереднього періоду, внутрішні резерви не вишукуються.

Нормативний метод передбачає розрахунок фінансових показників на основі встановлених норм і нормативів. До них відносять нормативи створення фондів коштів, норми амортизаційних відрахувань, норми витрачання коштів у бюджетних установах. Нормативний метод більш ефективний, тому що норми й нормативи науково обґрунтовані, прогресивні, мають тривалий характер дії.

Нормативи бувають двох видів:

1) нормативи, що ґрунтуються на матеріальних нормах, що являють собою грошове вираження натуральних норм (при визначенні витрат бюджетних установ);

2) нормативи як самостійні величини, що відображають процеси формування й розподілу доходів, відрахувань і т. д. (податки, внески в цільові фонди, нормативи розподілу прибутку).

Балансовий метод у фінансовому плануванні передбачає відповідність витрат джерелам їх покриття, ув'язування всіх розділів фінансового плану, фінансових і виробничих показників, у результаті чого досягається збалансованість плану.

Основними напрямками вдосконалення фінансового планування є:

- забезпечення стабільних умов господарювання, а саме стабільних податків, зборів, подолання інфляції;
- підвищення ролі перспективного фінансового планування;
- широке застосування економічних нормативів, електронно-обчислювальної техніки, економіко-математичних методів, автоматизованої системи управління у фінансовому плануванні;
- подальше розширення прав суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування у фінансовому плануванні;
- уніфікація фінансових планів в окремих сферах діяльності.

Наведемо характеристики найпоширеніших видів фінансових планів.

1 Баланс доходів і видатків. Він складається на підприємствах, це поточний фінансовий план, що розраховується на рік з розбивкою по кварталах.

2 Платіжний календар. Це оперативний фінансовий план. Головна мета його складання - спрогнозувати фінансовий стан підприємства на певну дату, на відміну від балансу доходів і видатків, він складається на певний період.

При складанні платіжного календаря обов'язково враховуються: строки

виплати заробітної плати, премій, внесення податків і здійснення інших платежів, розрахунків з постачальниками й споживачами, стан дебіторської й кредиторської заборгованостей тощо.

3 Бізнес-план. Це план реалізації певного проекту або угоди. Це не чисто фінансовий план. Але він містить розділи, у яких наводиться розрахунок показників, таких, як витрати, прибуток, рентабельність, строк окупності витрат.

4 Кошторис доходів і видатків. Цей вид фінансового плану складається установами невиробничої сфери, у першу чергу бюджетними організаціями.

Кошториси бувають таких видів:

1) *індивідуальні* (кошторис доходів і видатків) – це фінансові плани окремих бюджетних установ;

2) *загальні* кошториси складаються по однотипних бюджетних установах (школах, лікарнях);

3) кошториси *на проведення централізованих заходів* (змагань, конкурсів, олімпіад);

4) *зведені* кошториси – це зведені воєдино індивідуальні кошториси й кошториси на проведення централізованих заходів у розрізі окремого міністерства.

5 Основними видами фінансових планів на рівні держави є **бюджети**, що мають, як і інші види фінансових планів, дві основні структурні частини дохідну й видаткову.

6 Баланс фінансових ресурсів і витрат держави складається з метою визначення обсягів фінансових ресурсів, що створюються в країні, напрямків їх використання, збалансованості доходів і витрат держави.

Крім того, за допомогою даного виду фінансового плану перевіряється обґрунтованість розрахунків показників державного й місцевого бюджетів, платіжного балансу, балансу доходів і видатків населення. Відмінність балансу фінансових ресурсів і витрат держави від зведеного бюджету полягає в тому, що, крім централізованих фінансових ресурсів, які акумулюються у бюджетній системі й позабюджетних фондах, у ньому відображаються й децентралізовані фінансові ресурси, які зосереджують у суб'єктів господарювання й населення.

Фінансовий контроль – це один із елементів управління фінансами, особлива діяльність з перевірки правильності вартісного розподілу валового національного продукту, створення й витрачання фондів коштів.

Найважливішими *принципами фінансового контролю* є: незалежність, гласність, превентивність (попереджувальний характер), дієвість, регулярність, об'єктивність, всеосяжний характер.

Фінансовий контроль класифікується в такий спосіб:

1) *за видами* : державний, суспільний, аудит;

2) *за формами* : попередній, поточний, наступний;

3) *за методами* : використовує документальні методи, використовує натуральні методи.

Державний фінансовий контроль проводять державні органи влади й управління. Весь державний контроль розділяється на загальнодержавний і відомчий.

Загальнодержавний контроль проводять Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Державна податкова служба, місцеві державні адміністрації, Антимонопольний комітет та ін.

Відомчий контроль застосовується тільки щодо підвідомчих підприємств і організацій і проводиться контрольно-ревізійними підрозділами міністерств і відомств. Але останнім часом масштаби цього виду контролю зменшилися.

Суспільний фінансовий контроль здійснюється громадськими організаціями (партіями, рухами, профспілками й т. д.)

Аудит – новий вид фінансового контролю. Це незалежний зовнішній фінансовий контроль, що ґрунтується на комерційних засадах.

Аудит – це перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення вірогідності їх звітності, обліку, його повноти й відповідності чинному законодавству й установленим нормативам.

Аудит здійснюється незалежними особами (аудиторами), аудиторськими фірмами, уповноваженими суб'єктами господарювання на його проведення. Аудит може проводитися з ініціативи суб'єктів господарювання, а також у випадках, передбачених чинним законодавством (обов'язковий аудит). Витрати на проведення аудиту відносять на собівартість товару (продукції, послуг).

Залежно від часу проведення виділяють такі форми фінансового контролю:

- 1) *попередній* (здійснюється до здійснення фінансових операцій);
- 2) *поточний* (здійснюється в процесі фінансових операцій, наприклад, перерахунок податків, зборів, створення фондів коштів, здійснення виплат і т. д.);
- 3) *наступний* (проводиться по закінченні певних періодів, за підсумками місяця, кварталу, року).

Методи фінансового контролю як конкретні прийоми його проведення поділяються на *документальні* (ревізії й перевірки) і *натуральні* (інвентаризація, лабораторний аналіз, контрольне вимірювання, контрольний запуск сировини у виробництво товарів і т. д.).

Ревізія – це метод документального контролю фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації щодо дотримання законодавства з фінансових питань, вірогідності обліку й звітності, способів документального викриття недостач, витрат, крадіжок коштів і матеріальних цінностей, попередження фінансових зловживань.

Ревізії бувають:

- 1) *комплексні* (охоплюють всі сторони діяльності підприємства) і *часткові* (охоплюють лише окремі сторони);
- 2) *тематичні* (одночасно проводяться в однотипних установах за певним переліком питань);
- 3) *планові й позапланові*;
- 4) *суцільні й вибіркові* (залежно від повноти залучення коштів).

Перевірка – це обстеження й визначення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації або їхніх підрозділів.